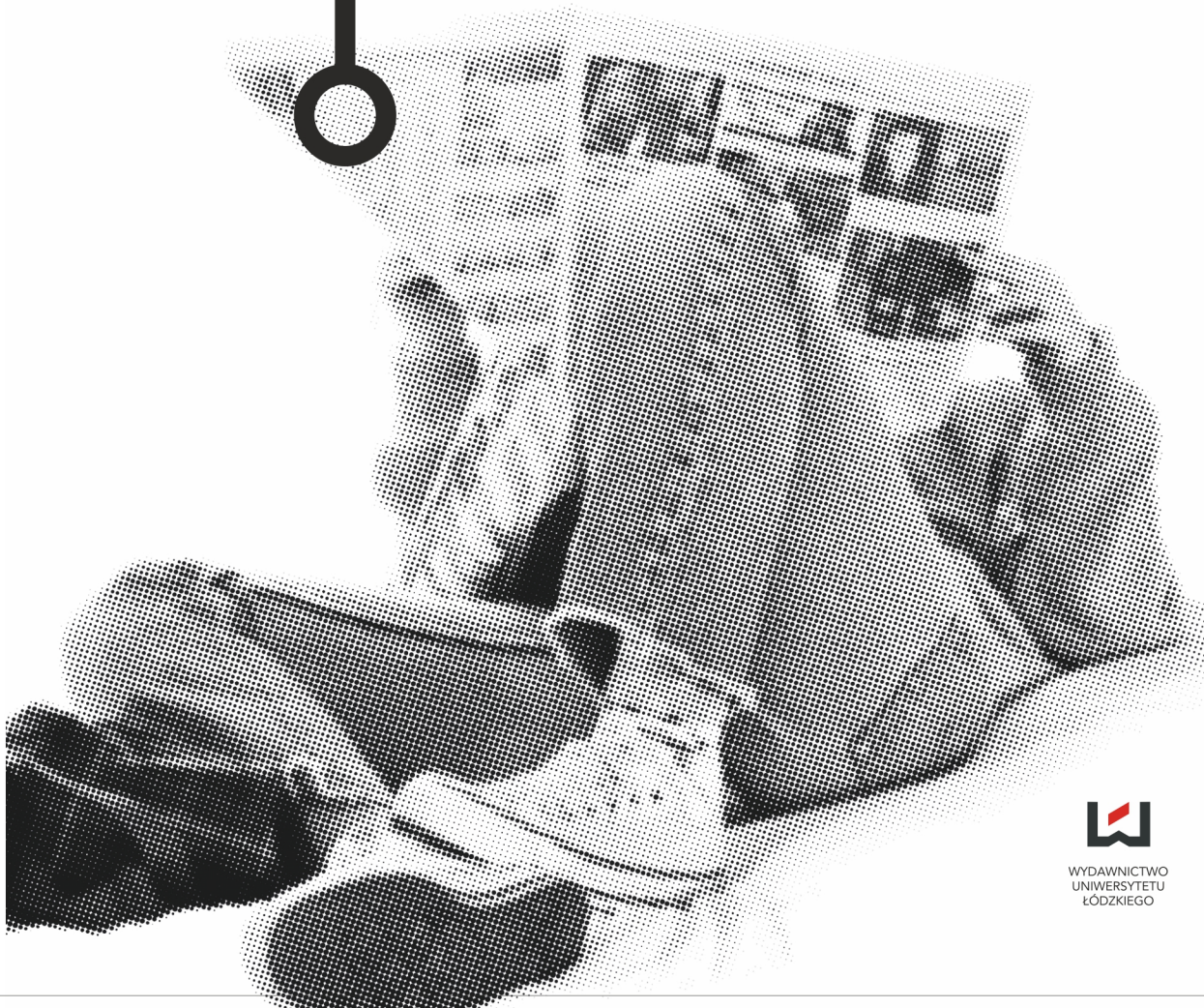

Karolina Messyasz

OBRAZY MŁODZIEŻY POLSKIEJ W DYSKURSIE PRASOWYM

MŁODZIEŻ O SOBIE
I RZECZYWISTOŚCI SPOŁECZNEJ

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Karolina Messyasz

**OBRAZY MŁODZIEŻY POLSKIEJ
W DYSKURSYJ PRASOWEJ
MŁODZIEŻ O SOBIE I RZECZYWISTOŚCI SPOŁECZNEJ**

 WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2013

Karolina Messyasz – Katedra Socjologii Polityki i Moralności,
Instytut Socjologii, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny,
Uniwersytet Łódzki, 90-214 Łódź, ul. Rewolucji 1905 r. 41/43

RECENZENT:

dr hab. Maria Zielińska, prof. UZ

SKŁAD KOMPUTEROWY:

Piotr Świderek

REDAKCJA JĘZYKOWA:

Barbara Fronczkowska

PROJEKT OKŁADKI:

Piotr Świderek na podstawie CC-BY-NC-SA Curtis Perry, Flickr

Publikacja powstała na podstawie rozprawy doktorskiej pt. „Obrazy młodzieży polskiej w dyskursie prasowym. Młodzież o sobie i rzeczywistości społecznej” napisanej pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Danuty Walczak-Duraj, w Katedrze Socjologii Polityki i Moralności IS UŁ.

Publikacja została sfinansowana ze środków na badania własne młodych naukowców i uczestników studiów doktoranckich, przyznanych przez Dziekana Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego Uniwersytetu Łódzkiego i środków statutowych Katedry Socjologii Polityki i Moralności IS UŁ.

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ.

© Copyright by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2013

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.06099.13.0.D

ISBN (wersja drukowana) 978-83-7525-781-6

ISBN (ebook) 978-83-7969-236-1

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63, faks (42) 665 58 62

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	7
--------------------	---

ROZDZIAŁ I

MŁODZIEŻ W PERSPEKTYWIE HISTORYCZNO-SPOŁECZNEJ OD KATEGORII SPOŁECZNEJ DO GRUPY SPOŁECZNEJ

PRZEGLĄD STANOWISK	13
--------------------------	----

1. Charakterystyka historyczno-społecznego kontekstu egzystencji młodzieży. Wyłonienie się młodzieży jako kategorii społecznej ... 14
2. Młodzież w kontekście wybranych koncepcji socjologicznych. Społeczna charakterystyka młodzieży jako grupy społecznej ... 29
3. Młodzież – próba definicji. 38
4. Młodzież w świetle dotychczasowych badań 45

ROZDZIAŁ II

SPOŁECZNA ROLA JĘZYKA. ZWROT KU DYSKURSOVI W HUMANISTYCE I NAUKACH SPOŁECZNYCH

.....	49
-------	----

1. Filozofia – język – społeczeństwo.
Znaczenie zwrotu lingwistycznego 49
2. W stronę języka i interakcji. 59
3. Społeczne ukierunkowanie badań nad dyskursem
i procesami komunikacji na gruncie filozofii – między
Michelem Foucault a Jürgenem Habermasem 71
 - 3.1 Archeologia i genealogia dyskursu Michela Foucault 74
 - 3.2 Jürgen Habermas – dyskurs jako przestrzeń wolności
i emancypacji a systemowa reprodukcja integracji społecznej. 78

ROZDZIAŁ III

ANALIZA DYSKURSU JAKO PROJEKT TEORETYCZNO-BADAWCZY ... 85

1. Analiza dyskursu jako projekt interdyscyplinarny 87
2. Socjologiczna analiza dyskursu 95
3. Analiza dyskursu a współczesne teorie socjologiczne 97
4. Analiza dyskursu młodzieży – między teorią a metodą 104

ROZDZIAŁ IV

METODOLOGICZNE PODSTAWY BADAŃ	111
1. Cel badań i podstawowe problemy badawcze	112
2. Uzasadnienie wybranych metod i technik badawczych	117
3. Metodologia badań – schemat badawczy	118
4. Ogólna charakterystyka badanej prasy	125

ROZDZIAŁ V**DYSKURS MŁODZIEŻY I O MŁODZIEŻY –**

ANALIZA DEBAT PRASOWYCH	127
1. Debata <i>Dozwolone do lat trzydziestu</i> : „Gazeta Wyborcza” 1996 – analiza wybranych artykułów	130
2. Debata <i>Młodzi końca wieku</i> : „Gazeta Wyborcza” 1999 – analiza wybranych artykułów	151
3. Debata <i>Generacja nic</i> : „Gazeta Wyborcza” 2002 – analiza wybranych artykułów	169
4. Debata <i>Pokolenie '89</i> : „Tygodnik Powszechny” 2002 – analiza wybranych artykułów	189
5. Debata <i>Kraj sportów ekstremalnych</i> : „Gazeta Wyborcza” 2004 – analiza wybranych artykułów	201
6. Debata <i>Wojna pokoleń</i> : „Przegląd Polityczny” 2004-2006 – analiza wybranych artykułów	213
7. Debata <i>Pokolenie '89</i> : „Dziennik” 2009 – analiza wybranych artykułów	224
8. Debata <i>Stracone pokolenie</i> : „Gazeta Wyborcza” 2011 – analiza wybranych artykułów	237

ROZDZIAŁ VI

REKONSTRUKCJA DYSKURSYWNYCH OBRAZÓW MŁODZIEŻY	255
1. „Pokolenie '68”	258
1.1 Dyskurs młodzieży jako narzędzie wpływu społecznego/zmiany społecznej	258
1.2 Wzory komunikacji	259
1.3 Formy wspólnotowości i zakres zindywidualizowania	259
1.4 Świat przedmiotów i nadawanych mu znaczeń	260

2. „Pokolenie ‘89”	261
2.1 Dyskurs młodzieży jako narzędzie wpływu społecznego/zmiany społecznej	261
2.2 Wzory komunikacji	262
2.3 Formy wspólnotowości i zakres zindywidualizowania	264
2.4 Świat przedmiotów i nadawanych mu znaczeń	265
3. „Pokolenie 2000”	266
3.1 Dyskurs młodzieży jako narzędzie wpływu społecznego/zmiany społecznej	266
3.2 Wzory komunikacji	268
3.3 Formy wspólnotowości i zakres zindywidualizowania	269
3.4 Świat przedmiotów i nadawanych mu znaczeń	271
4. „Pokolenie 2010”	271
4.1 Dyskurs młodzieży jako narzędzie wpływu społecznego/zmiany społecznej	271
4.2 Wzory komunikacji	272
4.3 Formy wspólnotowości i zakres zindywidualizowania	274
4.4 Świat przedmiotów i nadawanych mu znaczeń	275
5. Podsumowanie	276
ZAKOŃCZENIE	283
Bibliografia	289
Spis rysunków i tabel	305

WPROWADZENIE

Wprowadzenie do niniejszej rozprawy najlepiej rozpocząć, odwołując się do tytułu stanowiącego podstawę dla podejmowanych w kolejnych rozdziałach zagadnień. Każde z nich wymagało wskazania teoretyczno-ontologicznych podstaw oraz metodologicznych założeń implikujących kierunek i zakres poszukiwań badawczych, by w następnej kolejności móc przejść do opracowań analitycznych stanowiących empiryczną część rozprawy. Celem mojej pracy jest bowiem rekonstrukcja dyskursywnego budowania obrazów młodzieży polskiej pojawiających się w przekazach medialnych „Gazety Wyborczej”, „Dziennika. Polska – Europa – Świat”, „Tygodnika Powszechnego” oraz „Przeglądu Politycznego”, a zatem gazet i czasopism o zasięgu ogólnopolskim, które stanowiły przestrzeń dla *dyskursu młodzieżowego* w latach 1989–2011. Zasadniczo całość pracy podzielona została na trzy części: teoretyczną, metodologiczną i analityczną.

Podstawowym obszarem, w tak zakrojonej pracy, jest szeroko rozumiana kategoria młodzieży i wszelkie powiązane z nią w sposób bliskoznacznym, choć nie zawsze tożsame, terminy. W literaturze przedmiotu można wyróżnić wiele rozmaitych koncepcji młodzieży, które zbudowane są w oparciu o odmienne przesłanki ontologiczne. Młodzież jako przedmiot badań stanowi obiekt zainteresowania przedstawicieli różnych perspektyw badawczych. Badania dotyczące kwestii młodzieży od początku lat 90. minionego stulecia były prowadzone głównie w nurcie ilościowym, statycznym czy przekrojowym. Ich wyniki, jak twierdzi Barbara Fatyga¹, pokazują, że sygnały wysyłane przez młodzież świadczyć mogą o tym, iż wizja ich świata społecznego, który w niedalekiej przyszłości będzie przez nich zdominowany, jest światem, gdzie znane cechy i wartości uzyskują nowe znaczenie.

¹ B. Fatyga, *Dzicy z naszej ulicy. Antropologia kultury młodzieżowej*, ISNS UW, Warszawa 1999, s. 55.

Natomiast, według Romana Lepperta, polem mniej wykorzystywanym były analizy jakościowe. Jednocześnie, autor ten zwraca uwagę na dokonujące się w świecie społecznym przeobrażenia pociągające za sobą przemiany naukowego modelu poznania, polegają one na tym, że: (...) *można zaobserwować tendencję polegającą na przechodzeniu w badaniach nad młodzieżą od wyjaśniania polegającego na poszukiwaniu związków przyczynowo-skutkowych i służącego panowaniu ku rozumieniu*². Ta przesłanka stała się dla mnie inspiracją dla próby podjęcia badań o charakterze jakościowym z zakresu socjologii młodzieży. Z uwagi na fakt, że sama młodzież na łamach prasy staje się nie tylko przedmiotem opisu, ale również jedną ze stron budowania przekazu, postanowiłam poprzez analizę tekstów autorstwa młodych ludzi, zebranych w formie debat prasowych, dokonać rekonstrukcji dyskursywnych obrazów młodzieży oraz powiązanych z nimi zespołów przekonań normatywnych. W związku z tym, drugim, nie mniej ważnym, aspektem tej pracy jest dyskurs, pojęcie tyleż popularne, co posiadające we współczesnej humanistyce różne zastosowania, co pociąga za sobą konieczność doprecyzowania jego znaczenia. Obie wymienione płaszczyzny moich zainteresowań są eksploatowane przez rozmaite dziedziny nauki. Z jednej strony, przyczynia się to do poszerzania wiedzy, z drugiej – wprowadza niekiedy pojęciowy chaos. Fundamentalną zatem kwestią jest ustalenie kryteriów stosowalności obu tych terminów, a przynajmniej – próba wprowadzenia względnego porządku terminologicznego, który stanowić będzie minimalną gwarancję zasadności udzielanych odpowiedzi, co jest jednym z celów tej pracy. Będę w związku z tym starała się przybliżyć i uporządkować najważniejszy dorobek naukowy w wymienionych wyżej obszarach problemowych, a następnie zaprezentować na tym tle własne stanowisko. Dopiero po tak systematycznej analizie podłoża badawczego, przechodzę do metodologicznych podstaw pracy stanowiących bezpośrednio wprowadzenie do części empirycznej, czyli próby rekonstrukcji obrazów młodzieży w dyskursie prasowym.

W wymiarze teoretycznym, rozdział pierwszy pomyślany jest jako metodyczny przegląd i ustrukturyzowanie dotychczas dostępnych założeń teoretycznych z zakresu socjologii młodzieży, szczególnie w kontekście stwierdzenia Marii Zielińskiej, iż: (...) *socjologia młodzieży dysponuje wieloma danymi pochodzącymi z różnych źródeł, niepowiązanych lub powiązanych bardzo luźno ze sobą. Konsekwencją tego stanu rzeczy może być pojęciowy chaos, teoretyczny impas i metodologiczny bezład*³. Nie należy się jednak spodziewać jednoznacznych rozstrzygnięć definicyjnych, młodzież nie jest bowiem monolitem, a dynamika rozwoju tej subdyscypliny, jak i samego zakresu pojęcia młodzież, pozwala wykluczyć jedynie pojedyncze ujęcia. Pomimo

² R. Leppert, *Młodzież – świat przeżywany i tożsamość*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2002, s. 33.

³ M. Zielińska, *Młodzież jako przedmiot badań socjologicznych*, [w:] B. Idzikowski, E. Narkiewicz-Niedbałec, M. Zielińska, E. Papiór (red.), *Młodzież polska w nowym ładzie społecznym*, Wyd. Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2003, s. 38.

tego, ważną kwestią pozostaje uporządkowanie nagromadzonej literatury i nadanie tej kategorii w miarę określonych ram definicyjnych w kontekście prowadzonych analiz. W ramach tak zakreślonego celu, zawartość treściowa koncentruje się wokół zagadnień związanych z wykrystalizowaniem się młodzieży jako odrębnej kategorii społecznej oraz towarzyszącego jej wzrastającego znaczenia młodości jako fazy życia. W dalszej części rozdziału, uwagę skupiłam na sposobach definiowania młodzieży na gruncie socjologii i procesie przemian, jaki zachodził na przestrzeni lat w obrębie podejścia teoretycznego. Na koniec prezentuję krótką charakterystykę dotychczasowych podejść badawczych do zagadnień związanych z młodzieżą.

Rozdział drugi poświęcony został roli języka w organizowaniu i konstruowaniu świata społecznego. Uogólniając refleksje zawarte w tej części pracy, rozważam w niej teoretyczne stanowiska związane z pytaniem o to, czy język jest narzędziem kreacji naszego obrazu świata, czy stanowi jedynie odbicie/medium rzeczywistości? Rozstrzygnięcie tego dylematu starałam się uczynić bardziej przejrzystym poprzez odwołanie się do historii zagadnienia. Krótka prezentacja „historycznych” związków między językiem, myśleniem i rzeczywistością służyć ma z jednej strony – prezentacji istotnych stanowisk, których autorzy dokonują rozstrzygnięć powyższego problemu, a z drugiej – stanowić wskazanie kluczowych dla tej pracy podejść filozoficznych mających u swych ontologicznych podstaw założenia dotyczące rudymenarnie językowego charakteru rzeczywistości społecznej. Jest to podstawa dla dalszego rozwiązywania problemów szczegółowych. W związku z tym, wywód ten zasadniczo koncentruje się na znaczeniu *zwrotu lingwistycznego* w filozofii, który miał fundamentalne znaczenie dla drugiego wątku omawianego rozdziału – rozwoju paradygmatu interpretatywnego w naukach społecznych, a w szczególności podkreślenia znaczenia zagadnień interakcji i komunikowania. Dlatego w dalszej części znajdują się odwołania do koncepcji interakcjonizmu symbolicznego oraz podejść etnometodologicznego i fenomenologicznego. Uzasadnieniem mojego zainteresowania tymi koncepcjami może być także ich związek z zagadnieniami językowymi i procesami komunikowania oraz to, że utorowały drogę dla badań dyskursu, jako jednego z najistotniejszych wymiarów społecznej przestrzeni. Społecznemu ukieunkowaniu badań nad dyskursem i procesami komunikacji w opracowaniach Jürgena Habermasa i Michela Foucaulta poświęcam osobne części rozdziału drugiego.

W rozdziale trzecim rozwijam zagadnienia dotyczące dyskursu. Terminem tym określa się różne aspekty rzeczywistości społecznej, w związku z czym, przybliżenie poszczególnych poziomów na jakich to pojęcie funkcjonuje oraz konsekwencji natury epistemologicznej i metodologicznej jakie ten fakt za sobą pociąga, pozwala na ugruntowanie przekonań, z których wyprowadzam podstawowe dyrektywy badawcze tej pracy. Wywód dotyczący analizy dyskursu przedstawiam przechodząc od ujęcia interdyscyplinarnego, przez socjologiczne, by przejść do próby powiązania go z tzw. teoriami ogólnego zasięgu. Dyskurs, jako kategoria analizy rzeczywistości społecznej, wobec poczynionych wcześniej przeze mnie założeń, wpisuje się

w kontekst współczesnych teorii socjologicznych opisujących relacje między strukturą a działaniem. Nie wszystkie teorie socjologiczne pozwalają na ujmowanie praktyk społecznych w interwałach czasu i przestrzeni z jednoczesną analizą właściwości strukturalnych. Stało się to jednym z powodów, dla których zdecydowałam się na umieszczenie swoich analiz w szerszym kontekście teorii strukturacji Anthony'ego Giddensa, pozwalającej na uwzględnienie wzmiankowanych wymiarów, poszerzając ją o krytykę Williama H. Sewella Jr. W następnym kroku starałam się przybliżyć przyjęte rozumienie analizy dyskursu młodzieży jako próby rekonceptualizacji procesów stanowienia podmiotów i struktur.

W rozdziale czwartym przedstawiam metodologiczne założenia mojej pracy badawczej. Charakterystyce zastosowanych metod i technik badawczych towarzyszy uzasadnienie ich wyboru. W dalszej części przedstawiam cel i podstawowe problemy badawcze. Przyjęte przeze mnie założenia oraz analiza dyskursu jako metoda badawcza powodują, iż cele tej pracy mają charakter opisowy i nie dążą do weryfikacji postawionych hipotez. W ostatniej części przedstawiam zaproponowany przeze mnie model badania dyskursu przyjęty na potrzeby niniejszej pracy. Dla porządku nadmienić muszę, że stworzony przeze mnie model analizy powstał pod wpływem inspiracji lektur wielu autorów badających dyskurs publiczny na rozmaitych polach i w zróżnicowany sposób.

Fundamentalne dla pracy rozdziały piąty i szósty, poświęcone zostały analizie dyskursu prasowego dotyczącego młodzieży oraz przez młodzież realizowanego. W rozdziale piątym dokonuję wielostopniowej i złożonej analitycznie rekonstrukcji kolejnych częściowych charakterystyk dyskursu prasowego dotyczącego młodzieży oraz poszukiwania dla nich syntetycznego ujęcia. Podstawą dla tych analiz stało się osiem debat z udziałem młodzieży. Ta drobiazgowa praca, w wyniku której powstała obszerna empiryczna dokumentacja, prowadzona była zgodnie z przyjętym wcześniej modelem. W każdym artykule został wyróżniony temat wraz z wątkami pobocznymi oraz reumat, czyli najważniejsza część informacyjna, własności dyskursowe, zabiegi retoryczne, presupozycje i implikatury. Przeprowadzona analiza, zgodnie z zasadą abdukcji, od rozbioru całości na czynniki pierwsze do ponownej syntezy, pozwoliła na rekonstrukcję pełnego obrazu każdej debaty, które zostały następnie przedstawione w postaci graficznych schematów. Mozolna rekonstrukcja znaczeń nadawanych przez poszczególnych uczestników dyskursu, sposobów ich porządkowania i klasyfikowania, pozwoliła na odtworzenie poglądów młodzieży dotyczących otaczającego świata, własnego w nim miejsca, oraz tego, co stanowi przedmiot ich obaw, lęków, niepokojów, marzeń, celów życiowych, wartości itp., a w konsekwencji wiedzy o tym, jaka jest treść reprezentacji kolektywnych młodzieży, oraz tego, w jakich warunkach dyskursywnych one powstawały.

Analizowana w niniejszej dysertacji aktywność symboliczna, czyli sposoby definiowania rzeczywistości przez młodzież, jest kluczowa dla próby odpowiedzi na pytania o tożsamość, pozycję i rolę młodzieży w świecie społecznym. Rozdział ostatni,

syntetyzujący wiedzę o obrazach młodzieży polskiej w dyskursie prasowym, stanowi zwieńczenie wykonanej przeze mnie pracy badawczej. Synteza ta, odnosząca się do postawionych w rozdziale metodologicznym problemów badawczych, dotyczy odpowiedzi na pytanie o możliwość wspólnoty dyskursu młodzieży i o młodzieży, który konstytuowałby zręby jej tożsamości, świat jej przedmiotów i nadawanych mu znaczeń, charakterystyczne dla niej wzory komunikacji stanowiące podstawę dla procesów tworzenia u wspólnionych interpretacji rzeczywistości.

Rekonstrukcja dyskursywnego budowania obrazów młodzieży jest, moim zdaniem, odkrywaniem procesów strukturacji, które opisywał Giddens. Analiza dyskursu poprzez uporządkowany i celowy opis pozwala bowiem na odsłonięcie dyskursywnych trybów utrwalania, względnie – zmiany reguł i zasobów legitymizujących określony porządek społeczny.